

تحلیل جامعه‌شناختی ابعاد کیفیت اجتماعی و ارتباط آن با طرد اجتماعی در

گروه‌های مطرود

لیلا فرقانی^۱، علی رحمانی فیروزجاه^۲، سید ناصر حجازی^۳

چکیده

طرد اجتماعی به معنای محروم شدن از مشارکت در نهادهای اجتماعی و فرایند جدایی از بازار کار، اجتماعات و سازمان‌های اجتماعی است. مقاله حاضر، کاربردی و با هدف تحلیل جامعه‌شناختی ابعاد کیفیت اجتماعی و ارتباط آن با طرد اجتماعی در گروه‌های مطرود تدوین شده است. روش آن پیمایشی و مهم‌ترین ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته است. آلفای کرونباخ متغیرها، بالای ۰/۷۰ است. برای اندازه‌گیری اعتبار گویه‌ها و سؤالات از اعتبار محتوایی استفاده شد. جامعه آماری، گروه‌های مطرود ساکن مناطق حاشیه‌نشین برخی از شهرستان‌های استان مازندران است. ۲۷۷ نفر با استفاده از فرمول کوکران به عنوان حجم نمونه انتخاب گردید. بر اساس یافته‌های تحقیق، بین کیفیت اجتماعی در سه شاخص انسجام اجتماعی، توانمندسازی و امنیت اجتماعی-اقتصادی با طرد اجتماعی رابطه منفی معنادار وجود دارد. کیفیت اجتماعی ۶۹ درصد کاهش طرد اجتماعی را تبیین می‌کند. در این میان، انسجام اجتماعی بیش از همه بر کاهش طرد از روابط اجتماعی و خدمات اساسی، توانمندسازی بر کاهش طرد از روابط همسایگی و امنیت اجتماعی-اقتصادی بر کاهش طرد از

۱- دانشجوی دکتری گروه جامعه‌شناسی، واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران

leyla1_forghani@yahoo.com

۲- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران (نویسنده مسئول)

a.rahmani@baboliau.ac.ir

۳- استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد دهقان، دانشگاه آزاد اسلامی، دهقان، ایران

s.rasoulzadeh@azaruniv.ac.ir

تاریخ پذیرش ۱۴۰۲/۸/۲۹

تاریخ وصول ۱۴۰۲/۵/۹

منابع مالی تأثیر دارد. یافته‌ها حاکیست معادلات ساختاری از برازش و نیکویی کافی برخوردار است. طرد اجتماعی بین زنان و مردان متفاوت است. بین درآمد و طرد اجتماعی رابطه وجود دارد. به طور کل، با افزایش کیفیت اجتماعی گروه‌های مطرود، طرد اجتماعی آنها کاهش می‌یابد.

واژه‌های کلیدی: کیفیت اجتماعی، طرد اجتماعی، گروه‌های مطرود اجتماعی، مازندان.

مقدمه و بیان مسئله:

طرد اجتماعی روندی پویا از به حاشیه رانده شدن اجتماعی است و هنگامی رخ می‌دهد که افراد به دلیل فقدان حقوق مدنی، حقوق سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قادر به مشارکت کامل در جامعه نباشند (اتحادیه اروپا، ۲۰۱۳ به نقل از احدیان و کسرای، ۱۳۹۷: ۱۲). طرد اجتماعی و بریدن از جامعه، همواره و در هر جمعیتی، تهدیدی است که به انواع نابسامانی‌های روانی و اجتماعی منجر می‌شود. این وضعیت تنها خاص جوامع توسعه نیافته نیست بلکه حتی در جوامع توسعه‌یافته نیز به مسئله سیاست‌گذاران تبدیل شده است، به گونه‌ای که اتحادیه اروپا بیش از بیست سال است که برنامه‌هایی برای رفع طرد و تقویت ادغام اجتماعی شهروندانش اجرا می‌کند. بررسی ادبیات جامعه‌شناسی نشان می‌دهد. طرد اجتماعی پدیده‌ای چندبعدی است و فراتر از ابعاد مادی و کمبودهای اقتصادی بر دامنه متنوعی از محرومیت‌های اجتماعی فرهنگی نیز دلالت دارد. از نظر اجتماعی و فرهنگی، با عدم رضایت و عدم تعلق فرد به اجتماعات هویت‌بخش (محل‌های، قومی و مذهبی) ارتباط دارد (حیدری ساریان، ۱۳۹۶: ۱۸۷). رشد شتاب‌زده شهرنشینی بدون همراهی رشد و توسعه شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی، باعث پدیدآمدن محله‌های حاشیه‌نشین در اطراف شهرهای بزرگ شده است. رشد و ایجاد این فضاها، سبب می‌گردد که ساکنان محله به دلیل کمبود کمیت و کیفیت خدمات عمومی ارائه شده در مکان جغرافیایی و فضای اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند، از درگیر شدن در زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در شهر محروم، دچار تبعیض و یا نادیده گرفته شوند که این امر خود سبب خلق پدیده فراموشی آنها

در فضاهای خاصی که زندگی می‌کنند، می‌شود. در ایران حاشیه‌نشینی صبغه طولانی دارد. شیوه تولید سنتی در ایران به‌ویژه در سال‌های دورتر و مهاجرت برخی از گروه‌ها در زمان پادشاهی نادر با هدف‌های مشخص باعث شده تا گروهی تحت عنوان خوش‌نشین‌ها در مناطق حاشیه ساکن شوند که معمولاً این گروه‌ها شامل خدمات‌چینی چون آرایشگران، پيله‌وران، سازندگان ابزار و آلات و غیره بودند که از نظر قشربندی اجتماعی، در منطقه مورد مطالعه، خارج از سلسله‌مراتب هرم قدرت قرار داشتند و تحت عنوان گودار یا جوگی از همان ابتدا در انزوا به سر می‌بردند. آنان از نظر اقتصادی فوق‌العاده فقیر هستند. از نظر اشتغال نیز در جامعه پیرامون خود بی‌بهره‌اند. در مشاغل بسیار پایین به کار گرفته می‌شوند و از نظر اجتماعی وصلتی با آنان صورت نمی‌گیرد. فرزندانشان از نظر تحصیلات در حد بسیار پایینی قرار گرفته و در سطوح پایین مراحل تعلیمات آموزشی ترک تحصیل می‌کنند. در مراسم متعدد برای آنها جایگاهی قابل نبوده و دچار انسداد اجتماعی‌اند. از نظر بهداشت و درمان نیز نسبت به مردم پیرامون خود در سطح پایینی قرار دارند، فاقد بیمه‌اند، خیابان محله زندگی آنان از نظر بهداشتی در وضعیت نامناسبی است. ساختمان‌های آنان در وضعیت مطلوبی نبوده و نسبت به همسایگان خود در انزوا قرار گرفته‌اند و در سلسله‌مراتب هرم اجتماعی در سطح بسیار پایین‌تری قرار دارند. از نظر فرهنگی، بیرون از فرهنگ رایج قرار دارند. مردم مورد مطالعه ضمن رعایت فرهنگ عام جامعه، خود دارای خرده‌فرهنگ اجتماعی‌اند که این خرده‌فرهنگ از نظر جامعه پیرامون، اساساً نوعی هنجارشکنی است. در هم پیچیدگی همه این مسائل از این مردم گروهی مطرود ساخته که از خدمات اجتماعی بی‌بهره‌اند. طرد اجتماعی به مفهوم گسست پیوندهای میان افراد و جامعه است و بیانگر فرآیندی است که طی آن افراد از مشارکت اجتماعی محروم می‌شوند، بنابراین توجه به عوامل تأثیرگذار بر این محرومیت قابل توجه است. از جمله این عوامل کیفیت اجتماعی است. کیفیت اجتماعی، انعکاس‌دهنده شرایط افراد است. این مفهوم با ابعادی مانند انسجام اجتماعی، توانمندسازی و... به عنوان عاملی که قدرت افراد را برای حفظ روابط در درون جامعه افزایش می‌دهد، مورد توجه محققان بوده است. افراد به دلیل آنکه زمینه

برای مشارکت و رقابت در عرصه‌های مختلف برایشان وجود دارد می‌توانند به بهبود اوضاع جامعه کمک کنند، اما هر زمان که روابط افراد با گروه‌های اجتماعی آسیب ببیند، پیوندها گسسته و فاصله و جدایی اجتماعی پدید می‌آید و گروهی از اجتماع و جامعه طرد و از بسیاری امتیازها و حقوق انسانی محروم می‌شوند مشکلات عدیده‌ای ایجاد می‌شود و نظم اجتماعی خدشه‌دار می‌شود. از این رو محقق در تحقیق حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا بین کیفیت اجتماعی و طرد اجتماعی گروه‌های مطرود رابطه وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

مطالعات داخلی

- لطفی خاچکی و همکاران (۱۴۰۰) تحقیقی با هدف برساخت معنایی طرد اجتماعی در میان افراد کم‌برخوردار شهر مشهد، با هدف کشف احساسات و تجارب این افراد، درباره طرد اجتماعی و شناسایی بیشتر ویژگی‌های طرد و ارتباط آن با فقر انجام دادند. یافته‌های این پژوهش نمایانگر دو گونه اصلی طرد اجتماعی است، طرد تعاملاتی که شامل طرد از خانواده و خویشان و کاهش تعاملات با افراد برخوردار است و طرد از فرصت‌های اقتصادی- اجتماعی که طرد از منابع مالی (دسترس‌ناپذیری وام و تسهیلات)، طرد از بازار کار (دسترس‌ناپذیری شغلی) و عدم حمایت بایسته سازمان‌ها و نهادهای دولتی را در برمی‌گیرد.

- نتایج تحقیق ایمانی جاجرمی و مسعودیان (۱۳۹۸) که با هدف بررسی سکونتگاه‌های جدید و بازتولید نابرابری اجتماعی (تجربه زیسته ساکنان مسکن مهر صدرای شیراز) انجام شده است، نشان می‌دهد دولت در پروژه مسکن مهر به‌واسطه نوع فضایی که تولید کرده، شرایط بازتعریف ساکنان مسکن مهر را به وجود آورده است. بازتعریف صورت گرفته موجب برساخت برچسب مسکن مهری شده است که با عناصری از احساس طرد، تحقیر و تبعیض، زمینه تشدید و بازتولید نابرابری اجتماعی را فراهم کرده است. بیم آن می‌رود که این بازتعریف طی فرایند نهادینه شدن، شکاف اجتماعی- فضایی میان ساکنان شهرهای جدید را بیشتر کند.

- در تحقیق دیگر، سبکتکین ریزی و موسی‌زاده (۱۳۹۶) به بررسی جامعه‌شناختی رابطه‌ی بین کیفیت زندگی و طرد اجتماعی (مورد مطالعه: ساکنان منطقه ۱۸ شهر تهران) پرداختند، نتایج نشان داد بیش از نیمی از اجتماعات هدف، از نظر میزان طرد اجتماعی در سطح بالا و ۴۰/۸ درصد نیز در سطح متوسط قرار دارند. بین طرد اجتماعی و ابعاد کیفیت زندگی شامل مسکن، امکانات و خدمات شهری، حمل‌ونقل شهری، تفریحات و سرگرمی‌ها، امنیت و ایمنی و محیط زیست هم تغییری وجود دارد.

- تحقیق دیگر که توسط نواح و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان قومیت و احساس طرد اجتماعی، مخاطرات اجتماعی پیش رو (مورد مطالعه: قوم عرب شهرستان اهواز) انجام شد، نتایج، نشان دهنده‌ی ارتباط معنادار سن، جنس و تحصیلات با احساس طرد اجتماعی بوده است. متغیرهای جامعه‌پذیری، همبستگی و هنجارهای قومی با متغیر ملاک ارتباط معکوس و معنادار است. به‌علاوه متغیر تبعیض قومی با احساس طرد اجتماعی رابطه مستقیم و معنادار دارد.

- وحیدا و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی با هدف نشاط عمومی در زندگی اجتماعی - فرهنگی شهر، مطالعه‌ای با رویکرد تئوری کیفیت اجتماعی در شهر اردبیل، نشان دادند بین کیفیت اجتماعی و نشاط عمومی همبستگی و رابطه‌ی معناداری وجود دارد و بیانگر این واقعیت است که در این پژوهش، تئوری کیفیت اجتماعی هم به عنوان تئوری و هم به عنوان رویکرد برای تبیین نشاط عمومی، توسط نتایج این پژوهش، حمایت می‌شود.

مطالعات خارج کشور

- اشنایدر (۲۰۲۰) مسأله‌ی رابطه‌ی میان کیفیت اجتماعی را با طرد اجتماعی مورد مطالعه قرار داده است. کیفیت اجتماعی در این پژوهش شامل ۴ مؤلفه‌ی ثبات اجتماعی، رضایت اجتماعی (یا رضایت از جامعه)، حضور اجتماعی (به معنای پذیرش فرد برای حاضر بودن در جامعه و نه ناراضی بودن از این قضیه) و مشارکت اجتماعی در نظر گرفته شده است. جامعه آماری، شامل زنانی بوده که به صورت تنها در بخش‌های ضعیفی از جامعه آلمان سکونت داشته‌اند یا از دریافت کمک‌های ملی جامعه آلمان

خودداری کرده بودند. داده‌ها نشان داده که رابطه معنادار اما معکوسی میان این دو متغیر وجود دارد. به این معنا که آن دسته از افرادی که کیفیت اجتماعی پایینی را گزارش کرده بودند، طرد اجتماعی را بیش‌تر تجربه کرده‌اند و برعکس، کیفیت اجتماعی در میان آن دسته از پاسخ‌گویانی که طرد اجتماعی بالایی را گزارش کرده بودند، به شدت پایین بود.

- برمن و فیلیپس (۲۰۱۶) پژوهشی را در رابطه با شاخص‌های کیفیت اجتماعی و طرد اجتماعی در میان سطوح ملی و اجتماعی جامعه، در عربستان طراحی کرده و نشان دادند که کیفیت اجتماعی گروه‌های مطرود نسبت به دیگر گروه‌ها پایین‌تر است.

- فولن و کلای (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای به بررسی رابطه میان کیفیت اجتماعی با مشارکت اجتماعی پرداخته است. یافته‌ها نشان داده‌اند که رابطه معناداری میان دو متغیر وجود دارد به این معنا که هر چه کیفیت اجتماعی افرادی که مورد مطالعه قرار گرفته‌اند بالاتر باشد، میزان مشارکت اجتماعی آنان نیز بالاتر است و برعکس. یافته‌ها نشان دادند که هر ۳ مؤلفه متغیر کیفیت اجتماعی با متغیر مشارکت اجتماعی رابطه معناداری دارند. دیگر نتایج نشان می‌دهد که از میان آنها مؤلفه امنیت اجتماعی - اقتصادی شدیدترین رابطه و مؤلفه انسجام اجتماعی، ضعیف‌ترین رابطه را با مشارکت اجتماعی دارا هستند. مؤلفه توانمندسازی نیز در میانه طیف قرار می‌گیرد به طوری که رابطه نسبتاً متوسطی را با مشارکت اجتماعی نشان می‌دهد به این ترتیب محقق در پایان نتیجه می‌گیرد که مدل اولیه مورد نظر او با اطمینان نسبی تأیید می‌شود.

ادبیات نظری

طرد اجتماعی

طرد اجتماعی به مفهوم فرآیندهای اجتماعی و نهادی است که شامل حذف کامل در زندگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی جوامع می‌شود. این مفهوم فراتر از تمرکز بر محرومیت درآمدی به عنوان دلیل به حاشیه راندن افراد با گروه‌های اجتماعی است (فلاتن، ۲۰۰۶: ۲۱۲۵). واژه‌ای جامع برای توصیف حالت‌هایی است که در آن

افراد یا حوزه‌های گوناگون از ترکیبی از مشکلات به هم پیوسته مثل عدم اشتغال، عدم مهارت، درآمد پایین، خانواده فقیر، خانواده از هم پاشیده، بیماری و زندگی در محیطی با جرائم بالا رنج می‌برند (آبرامز^۱ و همکاران، ۲۰۰۷، به نقل از حیدری ساریان، ۱۳۹۶: ۱۸۶).

طرد، سازه‌ای چندبعدی است که جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را به طور همزمان و همراه با فرآیندهای شکل‌گیری و تعامل میان آنها در بر می‌گیرد؛ لذا، رویکردی جدید در ادبیات علوم اجتماعی است که از دهه ۱۹۷۰ وارد گفتمان علمی و سیاست اجتماعی اروپا شده است و سپس در دیگر کشورها مورد توجه و استفاده قرار گرفته است. صاحب‌نظران این حوزه معتقدند طرد، فرایندی پیچیده، چندبعدی و چندعلیتی است که افراد و گروه‌ها را از مشارکت کامل در جامعه، بهره‌مندی از فرصت‌هایی که پیشروی اکثریت افراد جامعه است و دستیابی به حقوقشان باز می‌دارد. بوچارت (۲۰۰۰) از صاحب‌نظران این حوزه معتقد است که فقدان مشارکت در فعالیت‌های اصلی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در یک جامعه، عنصری کلیدی در اغلب تعاریف موجود از طرد اجتماعی است که آن را از مفاهیمی مانند فقر و محرومیت متفاوت می‌سازد (مورگان^۲، ۲۰۰۰: ۳۲۰؛ به نقل از قاضی‌نژاد و ساوالان‌پور ۱۳۸۹: ۱۴۴).

در مجموع، رویکردهای نظری مرتبط با طرد اجتماعی در دو دسته عمده جای می‌گیرند: دسته اول را می‌توان کارکردگرا (دورکیمی) خواند که طرد را محصول ادغام نشدن فرد در گروه گسترده‌تر و رانده شدن فرد یا گروه به بیرون از جریان اصلی زندگی می‌دانند. دسته دوم از رویکردهای نظری مارکس^۳، وبر^۴، فوکو^۵ و پارکین^۶ تأثیر پذیرفته‌اند، مطرودها را افرادی درون ساخت اجتماعی می‌دانند که به واسطه ادغام در روابط نابرابر قدرت طرد شده‌اند (لویتاس ۲۰۰۵، به نقل از ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۵۱). سیلور

^۱ - Abrams and et al

^۲ - Morgan

^۳ -Marx

^۴ - Weber

^۵ -Foucault

^۶ -parkin

در تعریف علل طرد و رویکردها برای پیشگیری از آن، به فرهنگ سیاسی غالب رجوع می‌کند و معتقد است تعریف علل طرد بین فرهنگ‌های سیاسی مختلف متفاوت است. وی سه رویکرد برای طرد اجتماعی معرفی می‌کند که هرکدامشان ریشه در یک برداشت متفاوت از یکپارچگی و شهروندی دارند. وی این سه رویکرد را همبستگی، تخصصی‌شدن و انحصاری نامیده است. مطابق با رویکرد پارادایم انسجام یا همبستگی، از آنجا که پایه انسجام اجتماعی بر همبستگی ارگانیک میان افراد و جامعه قرار دارد و نظم اجتماعی از یکسو مبتنی بر ارزش‌ها و هنجارهای مشترک و از سوی دیگر سیاست‌های اجتماعی ادغام‌گر انتظام می‌یابد، طرد اجتماعی زمانی شکل می‌گیرد که افراد و گروه‌ها از مرز هنجارهای مفروض جامعه عبور کنند و از مشارکت اجتماعی فاصله گیرند. در پارادایم تخصصی‌شدن نظم اجتماعی به مثابه شبکه‌هایی از مبادلات داوطلبانه بین افراد گروه‌های اجتماعی مستقل و خودمختار دیده می‌شود که مبتنی بر منافع، علائق، ارزش‌ها و انگیزه‌های آنها است (سیلور، ۱۹۹۵: ۱۳۹). در پارادایم انحصار، طرد اجتماعی حاصل روابط قدرت است. در این رویکرد، انحصار و کنترل منابع و امتیازات از سوی گروه‌های دارای قدرت از طریق انسداد اجتماعی و طرد گروه‌های فاقد قدرت از صحنه، شکل می‌گیرد و تداوم پیدا می‌کند؛ بنابراین طرد با محروم‌سازی مترادف و مشابه تبعیض- نابرابری در فرصت‌ها- قلمداد می‌شود (همان منبع). به طور کل می‌توان گفت از دهه‌های پایانی سده بیستم، به‌مرور شاهد سر بر آوردن و گسترش مفهوم طرد اجتماعی هستیم که رفته‌رفته جای مفهوم کلاسیک فقر را در حوزه اجتماعی گرفته و به یکی از موضوعات کانونی در سیاست‌گذاری اجتماعی تبدیل شده است (خواجه صالحانی و اعظم آزاده، ۱۳۹۴: ۹۲).

کیفیت اجتماعی

تئوری کیفیت اجتماعی، یکی از برجسته‌ترین نظریه‌های جامعه‌شناسی است که به عنوان شاخص اندازه‌گیری واقعیت اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد (لاک وود^۱،

۱۹۹۲، به نقل از وحیدا، ۱۳۹۳: ۸). این رویکرد، کیفیت محیط اجتماعی افراد در زندگی روزمره را مورد محاسبه قرار می‌دهد و بر خلاف رویکرد کیفیت زندگی، مبنای اجتماعی داشته و افراد را به عنوان یک حقیقتی نهایی در نظر می‌گیرد. در این تئوری فضای اجتماعی از طریق چهار فاکتور بنیادی شناسایی می‌شود. امنیت اجتماعی اقتصادی، انسجام اجتماعی، ادغام اجتماعی و توانمندسازی اجتماعی. رویکرد کیفیت اجتماعی، تحلیل فرآیندهای منتهی به ارتقای ظرفیت‌های افراد را در اولویت قرار داده، به شکل‌گیری هویت‌های جمعی گرایش دارد و رابطه ضروری بین نیاز، اجرا و سیاست‌گذاری را به وجود می‌آورد و توسعه اقتصادی و اجتماعی را به هم پیوند می‌دهد. این راهبرد میزان تأثیرگذاری کیفیت زندگی روزانه بر استاندارد زندگی را مورد محاسبه قرار داده و خصوصیات ساختاری جامعه و مؤسسات موجود در آن را در مرکز توجه قرار می‌دهد؛ بنابراین راهبرد کیفیت اجتماعی ترکیبی از فاکتورهای ساختاری و فردی را شکل می‌دهد (والاس و ابوت، ۲۰۰۷: به نقل از فرنام، ۱۳۹۳: ۷۳).

بر طبق تئوری کیفیت اجتماعی، اولاً دنیای اجتماعی در تعامل بین خودشناسی افراد به عنوان افراد اجتماعی و تشکیل مجموعه‌ای از هویت‌ها شناخته می‌شود که ما آن را ساخت اجتماع می‌نامیم. ثانیاً چهار شرط اساسی این تئوری، فرصت‌های بازی را برای توسعه ارتباطات اجتماعی تعیین می‌کند. مردم باید قابلیت این را داشته باشند که با یکدیگر تعامل کنند (توانمندی) و زمینه ساختاری و سازمانی باید برای آنها قابل دسترس باشد. (شمول) آنها باید به مواد و منابع ضروری برای سهولت تعامل، دسترسی داشته باشند (امنیت اجتماعی - اقتصادی) و نیز به مجموعه ارزش‌ها و هنجارهای مورد قبول که جامعه را می‌سازند (همبستگی اجتماعی) اینها مجموعاً فرصت‌هایی را برای جامعه به وجود می‌آورد (والکر و واندمیژن، ۲۰۰۳ به نقل از وحیدا و همکاران، ۱۳۹۳: ۹).

با توجه به مطالب مطرح شده، نظریه‌پردازان مختلفی به تبیین طرد اجتماعی (ابعاد آن) و کیفیت اجتماعی (با ابعاد آن) پرداختند. کیفیت اجتماعی به عنوان معیاری برای تبیین طرد اجتماعی برای افرادی که در حاشیه برخی شهرهای استان مازندران به عنوان

گروه مطرود زندگی می‌کنند استفاده شده است. تئوری کیفیت اجتماعی از برجسته‌ترین تئوری جامعه‌شناسی در خصوص تبیین طرد اجتماعی است که به عنوان شاخص اندازه‌گیری واقعیت اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. رویکرد نسبتاً جدیدی است که به عنوان یک تئوری جدید و یک نوع رویکرد پژوهشی، مورد توجه محققان قرار گرفته است و به حوزه‌ای امنیت اقتصادی، انسجام اجتماعی و توانمندسازی اجتماعی اشاره دارد (لاک ورد، ۱۹۹۲ به نقل از وحید، ۱۳۹۳: ۸). دانشمندان اجتماعی مانند فیلیپس (۲۰۱۱)، می سن و والکر (۲۰۱۱) ویژگی تئوری کیفیت اجتماعی را برشمردند. از سوی اواماری (۲۰۲۰) از جمله نظریه‌پردازان اصلی و نوین طرد اجتماعی است که معتقد است زمانی که فرد کیفیت اجتماعی پایینی دارد، دیگران ممکن است از برخورد و مراد داشته‌ن با او خودداری کنند زیرا چنین تصور می‌کنند که او یا متعلق به طبقه آنها نیست یا این که نمی‌تواند شریک یا رفیق خوبی برای آنها باشد. به همین دلیل افرادی که کیفیت اجتماعی پایینی دارند، به تدریج احساس می‌کنند که دیگران در حال فاصله گرفتن از آنها هستند. وی و همکارانش پس از بیان سه ساز و کار، به بیان مؤلفه‌های کیفیت اجتماعی می‌پردازند و سپس رابطه آنها را با طرد اجتماعی مطرح می‌سازند. این مؤلفه‌ها براساس دیدگاه آنان شامل «سبک زندگی دلخواهانه، امنیت اجتماعی-اقتصادی، انسجام اجتماعی، ارتباطات سازنده و توانمندسازی» است. به اعتقاد آنها تأثیر کیفیت اجتماعی بر طرد از خدمات اساسی، مطرح است که البته مهم‌ترین جنبه از تأثیرگذاری کیفیت اجتماعی بر طرد اجتماعی است، زیرا در این حالت، فرد به طور کلی از اجتماع به دور است. زیرا او از هر گونه خدمات محروم است (اواماری و هیترمار، ۲۰۲۰: ۲۶۸-۲۶۳).

روش پژوهش

روش مقاله حاضر پیمایشی از نوع تحقیقات مقطعی است. جامعه آماری گروه‌های اجتماعی مطرود هستند که در مناطق حاشیه و سکونتگاه‌های غیررسمی شهرستان‌های بهشهر، نکا، میانرود، ساری، قائم‌شهر، بابل و آمل به تعداد ۱۸۹۲۰ نفر ساکن هستند.

روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران برابر است با ۲۷۷ نفر. برای اعتبار گویه‌ها و سؤالات از اعتبار محتوایی استفاده شد. اعتبار محتوا نوعی اعتبار است که معمولاً برای بررسی اجزای تشکیل‌دهنده یک ابزار اندازه‌گیری به کار برده می‌شود. اعتبار محتوای یک آزمون، معمولاً توسط افرادی متخصص در موضوع مورد مطالعه تعیین می‌شود. از این رو به قضاوت داوران بستگی دارد. محقق پس از تعاریف عملیاتی متغیرها و تدوین پرسش‌نامه، با توزیع آن در بین ۳۰ نفر، آلفای کرونباخ را محاسبه نموده است. برای متغیر وابسته‌ی «طرد اجتماعی»، ۲۹ گویه و ۴۶ گویه نیز جهت سنجش متغیر مستقل کیفیت اجتماعی، تدوین گردید. با توجه به ضریب آلفاهای به‌دست‌آمده، ابزار مورد نظر از پایایی کافی و قابل قبول برخوردار است.

پایایی متغیرهای تحقیق

جدول ۱: آلفای کرونباخ ابعاد متغیر وابسته

ضریب آلفا	تعداد گویه	متغیر
۰/۹۱	۲۹	طرد اجتماعی
۰/۷۹	۶	طرد از منابع مالی
۰/۸۹	۱۰	طرد از روابط اجتماعی
۰/۸۷	۸	طرد از خدمات اساسی
۰/۷۷	۵	طرد از همسایگی

جدول ۲: آلفای کرونباخ ابعاد متغیر مستقل

ضریب آلفا	تعداد گویه	متغیر
۰/۸۷	۱۹	امنیت اجتماعی - اقتصادی
۰/۹۲	۱۴	انسجام اجتماعی
۰/۸۸	۱۳	توانمندسازی

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

جدول ۳: تعریف مفهومی متغیر مستقل و مؤلفه‌های آن

تعریف مفهومی	متغیر مستقل و مؤلفه‌های آن
تئوری کیفیت اجتماعی، ساختاری مفهومی از تحلیل را برای جامعه ارائه می‌کند. تأکید روی رابطه‌های اجتماعی و نام‌های اجتماعی است. همان‌طور که می‌سن و والکر (۲۰۱۱) استدلال می‌کنند که کیفیت اجتماعی فقط تجمیع یا انبوه کیفیت زندگی تک‌تک افراد نیست و از نظر بک و دیگران (۲۰۰۱) هدف از رویکرد کیفیت اجتماعی، ساختن گفتگو بین خود محقق‌سازی افراد و تشکیل هویت‌های گروهی است وی هون، ۱۹۹۶: به نقل از لین، ۲۰۱۳: ۳۱۵).	کیفیت اجتماعی
انسجام اجتماعی بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دلالت دارد. به عبارتی انسجام در کل ناظر به میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده‌فرهنگ‌های تمایز یافته است (افروغ، ۱۳۷۸: ۱۴۰).	انسجام اجتماعی
توانمندسازی به معنی اشتیاق فرد برای مسئولیت، واژه‌ای بود که برای اولین بار به طور رسمی به معنی پاسخگویی تفسیر شد. گروف در سال ۱۹۷۱ به تعاریف رایج فرهنگ لغت از توانمندسازی اشاره می‌کند که شامل تفویض قدرت قانونی، تفویض اختیار، واگذاری مأموریت و قدرت بخشی است (نادری و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۶).	توانمندسازی
امنیت اجتماعی - اقتصادی را می‌توان به عنوان اقدامات نهادی که موجب ارتقای قابلیت‌های اجتماعی، تضمین امنیت اقتصادی و قادر ساختن بخش‌های آسیب‌پذیر برای زنده ماندن خواهند داشت، تعریف کرد (پراب هو ^۱ ، ۲۰۰۱: ۶).	امنیت اجتماعی - اقتصادی

¹ - prabhu

جدول ۴: تعریف مفهومی متغیر وابسته و مؤلفه‌های آن

تعریف نظری	متغیر وابسته و مؤلفه‌های آن
<p>طرد اجتماعی از نظر هال و میجلی محرومیت برخی گروه‌های جامعه از سطح قابل قبول زندگی یا مشارکت ضروری اجتماعی و سیاسی است. به باور سن، طرد اجتماعی یعنی شکست در کسب سطوحی از قابلیت در اشکال مختلف کارکردی (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴: ۷).</p>	<p>طرد اجتماعی</p>
<p>در بعضی لغت‌نامه‌ها در تعریف مال گفته شده است: «آنچه در ملک کسی باشد و آنچه ارزش مبادله داشته باشد، خواسته، دارایی و...» (معین، ۱۳۶۳: ۳۰۷۸).</p>	<p>منابع مالی</p>
<p>در حوزه‌ی جامعه‌شناسی، اصطلاح رابطه اجتماعی برای ترسیم شرایطی به کار می‌رود که دو یا چند نفر در رفتاری مشارکت دارند که در چارچوب آن، هر یک از آنان رفتار دیگری را به طرز معناداری به حساب می‌آورد. در نتیجه رفتار مذکور بر همین اساس جهت‌گیری می‌شوند (وبر، ۱۳۷۴: ۳۱).</p>	<p>ارتباط اجتماعی</p>
<p>خدمات، ستانده‌های ناهمگنی را که تولید آن‌ها بر اساس سفارش انجام می‌گیرد و نیز تغییراتی را که توسط تولیدکنندگان بر اساس تقاضای مصرف‌کنندگان در وضعیت واحدهای مورد مصرف داده می‌شود در بر می‌گیرند. زمانی که تولید خدمات به پایان می‌رسد باید به مصرف‌کنندگان ارائه شود (http://amar.org.ir)</p>	<p>خدمات اجتماعی</p>
<p>سوزان کلر در تعریف خود از واحد همسایگی، ویژگی‌های اصلی واحدهای همسایگی را در مرز جغرافیای مشخص، ویژگی‌های قومی و فرهنگی ساکنان، اتحاد روان‌شناختی بین افرادی که حس تعلق به یکدیگر دارند و تمرکز بر استفاده از تسهیلات خرید و تفریح و آموزش دانست (به نقل از سرعلی و پوردیپیمی، ۱۳۹۵: ۱۱).</p>	<p>همسایگی</p>

جدول ۵: تعریف عملیاتی مؤلفه‌های متغیر مستقل

معرف‌ها (شاخص)	ابعاد	مفهوم
<p>حفظ سلامتی، شاغل بودن و امنیت بازار کار، امنیت درآمد، داشتن مسکن، دسترسی به غذای سالم، در امان بودن اموال، در میان گذاشتن ثروت و درآمد خود با دیگران، سرمایه‌گذاری در فعالیتهای اقتصادی، احساس امنیت به خاطر داشتن پشتوانه مالی، انجام معاملات مهم، سپردن سرمایه به فرد دیگری جهت سرمایه‌گذاری، حمل مبلغ زیادی از پول، نداشتن مشکل به هنگام مراجعه به پزشک، داشتن درآمد ماهیانه، هزینه‌های ماهیانه، اعتماد به پزشک معالج، نگران نبودن از بستری شدن در بیمارستان، امیدوار بودن به کمک دیگران در صورت نیاز به کمک آنها، دسترسی به داروهای حیاتی، امکان درمان بیماری در جامعه، اهدای عضو به دیگران و اطمینان از سلامت خود پس از آن. احساس همدردی در جامعه، صمیمیت و یکرنگی، در میان گذاشتن احساس با دیگران، بودن در جمع دوستان خارج از محله زندگی، ابراز عواطف با افراد، برقراری ارتباط چهره به چهره، کمک دیگران به وی به هنگام آسیب دیدن در خیابان، در اختیار قرار دادن موبایل ناشناس از سوی افراد غریبه، راه دادن فرد بیگانه در حال گریز به منزل، برقراری ارتباط با افراد غریبه.</p>	<p>امنیت اجتماعی -اقتصادی</p>	<p>کیفیت اجتماعی</p>
<p>احساس تعلق، کمک به یکدیگر به هنگام مشکلات، اعتماد کردن، علاقمند به حل مشکلات یکدیگر، احساس مسئولیت نسبت به حقوق دیگران، رفت و آمد افراد محلات دیگر، شرکت در مراسم‌های مذهبی و شادی خارج از محله زندگی، شرکت در فعالیتهای عمرانی شهر/ روستای زندگی،</p>	<p>انسجام اجتماعی</p>	

پایبندی به قانون، اعتماد به نهادهای دولتی.		
تماس‌های اجتماعی از طریق تلفن، اینترنت، فضای مجازی، تماس‌های اجتماعی با خانواده، ارتباط با دوستان و بستگان، مشارکت‌های اجتماعی، افزایش ارتباط با دیگران، سلامت جسمی، روحی و روانی، کنترل دانش بر امور زندگی، مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی.	توانمندسازی اجتماعی	

جدول ۶: تعریف عملیاتی معرف‌های متغیر وابسته

معرف‌ها (شاخص)	ابعاد	مفهوم
نداشتن رضایت از همسایه، نداشتن اطمینان به همسایه‌ها، نداشتن احساس امنیت از جانب همسایه‌ها.	طرد از همسایگی	طرد اجتماعی
انزوای اجتماعی، احساس تنهایی، عدم مشارکت در فعالیت‌ها، بیرون رفتن، ارتباط با اعضای خانواده، ارتباط با دوستان، صمیمت با بستگان، عدم مشارکت در فعالیت‌های گروهی، نشست‌های مذهبی، عدم حضور در انجمن‌های محلی.	طرد از روابط اجتماعی	
بی‌پولی، عدم برخورداری از حمایت مالی دیگران، محرومیت از شاغل شدن، عدم توانایی برای دادن اجاره‌بهای منزل، نداشتن حساب بانکی.	طرد از منابع مالی	
نداشتن برق، آب، گاز و تلفن، داروخانه، مراکز فرهنگی و تئاتر، پارک و زمین ورزش.	طرد از خدمات اساسی	

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی تحقیق:

- بین کیفیت اجتماعی و طرد اجتماعی رابطه وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی:

- بین انسجام اجتماعی و طرد از روابط اجتماعی رابطه وجود دارد.
- بین توانمندسازی و طرد از روابط همسایگی رابطه وجود دارد.
- بین انسجام اجتماعی و طرد از خدمات اساسی رابطه وجود دارد.
- بین امنیت اقتصادی - اجتماعی و طرد از منابع مالی رابطه وجود دارد.
- میزان طرد اجتماعی در بین زنان و مردان متفاوت است.
- بین درآمد با طرد اجتماعی رابطه وجود دارد.

یافته‌های توصیفی پژوهش

آمار توصیفی متغیرهای زمینه‌ای

براساس یافته‌های آماری، ۵۱ درصد از پاسخ‌گویان مرد و ۴۹ درصد دیگر زن هستند. ۱۵ درصد از پاسخ‌گویان در گروه سنی ۱۳ تا ۲۰ سال قرار دارند. ۲۰ درصد از پاسخ‌گویان به گروه سنی ۲۱ تا ۲۷ سال، ۲۸ درصد به گروه سنی ۲۸ تا ۳۵ سال، ۳۵ درصد از پاسخ‌گویان به گروه سنی ۳۶ تا ۶۰ سال اختصاص دارند که این گروه سنی (۳۵-۶۰ سال) بیش‌ترین میزان فراوانی را نسبت به سایر گروه‌ها دارا هستند و سرانجام کم‌ترین میزان فراوانی نسبت به سایر گروه‌ها به پاسخ‌گویان با گروه سنی ۶۱ تا ۷۰ ساله با ۲/۵ درصد فراوانی اختصاص دارد. کمترین درصد فراوانی به پاسخ‌گویانی با سطح تحصیلات نهضت سوادآموزی (۲/۵۵ درصد) و بیشترین میزان فراوانی با ۳۷/۵ درصد به افراد با تحصیلات ابتدایی اختصاص داده شده است. به این ترتیب مشاهده می‌گردد که اکثر پاسخ‌گویان از تحصیلات کاملاً ضعیفی برخوردار بوده‌اند. در واقع می‌توان اشاره نمود که اکثر پاسخ‌گویان مورد مطالعه، به لحاظ موقعیت تحصیلی، از وضعیت محرومی برخوردار بوده‌اند. سطح درآمد ساکنین، بین ۴۵ هزار تومان تا ۲ میلیون تومان

برآورد شده است. بیشترین فراوانی (با ۳۰ درصد) به افراد با درآمد بین ۴۰۰ تا ۶۰۰ هزار تومان اختصاص داده شده است و کمترین میزان درآمد (با ۱۰ درصد) مربوط به افرادی است که سطح درآمدشان بین ۴۵ تا ۲۰۰ هزار تومان بوده است.

آمار توصیفی متغیرهای اصلی تحقیق

بر اساس جدول آماری ذیل حاصل از یافته‌های تحقیق، اکثر پاسخگویان، طرد اجتماعی را در درجه‌های مختلف تجربه کردند. بیشتر پاسخگویان گفته‌اند که طرد از روابط همسایگی در محیط زندگی آنها نسبتاً پایین بوده است که این می‌تواند نشان‌دهنده آن باشد که آنها انسجام درون‌گروهی را جبرانی برای طرد از جامعه بزرگ‌تر اعلام می‌کنند. اغلب آنان بیان داشتند که از رابطه‌های اجتماعی در جامعه (خانواده، گروه، همسایه و اجتماع) مطرود شده‌اند. بیشتر پاسخگویان گفته‌اند که طرد مالی در جامعه یا محیط فعالیت آنها نسبتاً بالا بوده و طرد از خدمات اساسی را به میزان زیادی در جامعه یا محیط زندگی خویش تجربه نموده‌اند. همچنین بالاترین فراوانی به پاسخگویانی اختصاص داشته که کیفیت اجتماعی در زندگی خویش را پایین یا نامطلوب بیان کردند و عنوان نمودند که امنیت اجتماعی- اقتصادی، انسجام اجتماعی، امکان توانمندسازی، محیط یا جامعه‌شان، پایین یا نامطلوب است.

جدول شماره ۷: آماره‌های توصیفی مربوط به توزیع نمرات متغیرهای تحقیق و خرده

مقیاس‌های آنها

متغیر	تعداد	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف استاندارد	واریانس
طرد اجتماعی	۲۷۷	۵۴	۹۰	۶۹/۸۸	۵/۸۶	۳۴/۳۸
کیفیت اجتماعی		۹۱	۲۰۷	۱۳/۷۹	۱/۵	۲۲۳/۶۵
طرد از همسایگی		۶	۲۰	۱۳/۷۲	۲/۵۴	۶/۴
طرد از روابط اجتماعی		۲۳	۴۲	۳۱/۱۲	۳/۱۹	۱۰/۱۷
طرد از منابع مالی		۸	۲۵	۱۴/۸۴	۳/۰۸	۹/۵۰

تحلیل جامعه‌شناختی ابعاد کیفیت اجتماعی و ارتباط آن با طرد اجتماعی... / ۱۸۹

۱۸/۸۰	۴/۳۴	۲۳/۹۳	۳۵	۱۰	طرد از خدمات اساسی
۵۴/۷۱	۷/۴۰	۵۰/۷۵	۷۸	۳۲	امنیت اجتماعی - اقتصادی
۳۱/۵۶	۵/۶۲	۴۲/۸	۶۱	۳۱	انسجام اجتماعی
۴۳/۰۹	۶/۵۶	۴۰/۶۵	۶۰	۲۱	توانمندسازی

یافته‌های استنباطی پژوهش

جدول ۸: داده‌های حاصل از آزمون پیرسون متغیرهای مورد سنجش تحقیق

متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری
انسجام اجتماعی / طرد از روابط اجتماعی	-۰/۱۳۵	۰/۰۲
توانمندسازی / طرد از روابط همسایگی	-۰/۱۳۶	۰/۰۲
انسجام اجتماعی / طرد از خدمات اساسی	-۰/۲۵۰	۰/۰۰۰
امنیت اقتصادی - اجتماعی / طرد از منابع مالی	-۰/۴۳۵	۰/۰۰۰

نتایج حاصل از ضریب همبستگی بین متغیرهای تحقیق با سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ نشان‌دهنده رابطه معنادار معکوس بین انسجام اجتماعی با طرد از روابط اجتماعی، توانمندسازی با طرد از روابط همسایگی، انسجام اجتماعی با طرد از خدمات اساسی و امنیت اقتصادی - اجتماعی با طرد از منابع مالی است.

جدول ۹: داده‌های حاصل از آزمون پیرسون مؤلفه‌های کیفیت اجتماعی با طرد اجتماعی و متغیر

کیفیت اجتماعی با مؤلفه‌های طرد اجتماعی

متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری
توانمندسازی / طرد اجتماعی	-۰/۲۰۲	۰/۰۰۱
امنیت اقتصادی / اجتماعی / طرد اجتماعی	-۰/۵۳	۰/۰۰۵
انسجام اجتماعی / طرد اجتماعی	۰/۰۳۴	۰/۵۷

۰/۰۰۱	-۰/۴۲	کیفیت اجتماعی / طرد از منابع مالی
۰/۰۰۴	-۰/۱۷۷	کیفیت اجتماعی / طرد از روابط اجتماعی
۰/۲۹	۰/۰۶۳	کیفیت اجتماعی / طرد از روابط همسایگی
۰/۰۰۵	-۰/۱۱۶	کیفیت اجتماعی / طرد از خدمات اساسی

نتایج حاصل از ضریب همبستگی بین متغیرها، با سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ نشان‌دهنده رابطه معنادار معکوس بین برخی متغیرها به شرح ذیل است:

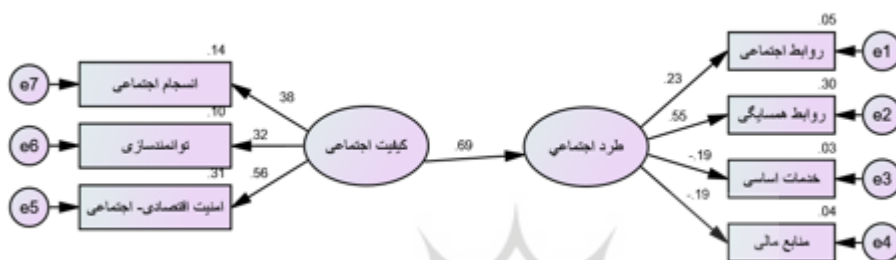
رابطه بین توانمندسازی و طرد اجتماعی، بین امنیت اقتصادی- اجتماعی و طرد اجتماعی، بین کیفیت اجتماعی و طرد از منابع مالی، بین کیفیت اجتماعی و طرد از روابط اجتماعی و بین کیفیت اجتماعی با طرد از خدمات اساسی معنادار و معکوس است.

از سویی رابطه بین انسجام اجتماعی و طرد اجتماعی و کیفیت اجتماعی با طرد از روابط همسایگی معنادار نبوده است شاید بتوان گفت از مهم‌ترین علت آن، انسجام درون‌گروهی دو قوم گودار و جوگی باشد. زیرا این امر را جایگزین سایر ابعاد طرد می‌دانند. به تعبیری کاهش سرمایه اجتماعی در بین ساکنین مناطق حاشیه‌نشین با سایر بومیان منجر به افزایش روابط درون‌گروهی و همسایگی ساکنین می‌شود.

معادله ساختاری (مدل اصلی پژوهش)

داده‌های این تحقیق از روش استاندارد کردن داده‌ها در مسیر تحلیلی آنالیز رگرسیون در SPSS مورد ویرایش قرار گرفت. داده‌هایی که در دامنه +۳ تا -۳ قرار داشتند مورد استفاده قرار گرفتند. نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی هر یک از متغیرهای پژوهش توسط نرم‌افزار Amos 24، به صورت کلی برای متغیر مستقل و وابسته آورده شده است. به‌منظور کاهش متغیرها و در نظر گرفتن آن‌ها به عنوان یک متغیر مکنون، بار عاملی به دست آمده باید بیشتر از ۰/۳ باشد. در بررسی هر کدام از مدل‌ها سؤال اساسی این است که آیا این مدل از اندازه‌گیری مناسبی برخوردار است؟ که برای پاسخ به این پرسش بایستی X^2 کای دو و سایر معیارهای مناسب بودن برازش مدل مورد

بررسی قرار گیرد. بدین صورت که مدلی مناسب است که دارای حالت‌های بهینه ذیل باشد. آزمون کای دو هر چه کمتر باشد بهتر است، زیرا این آزمون اختلاف بین داده و مدل را نشان می‌دهد. آزمون RMSEA هرچه کمتر باشد بهتر است زیرا این مقدار میانگین مجذور خطاهای مدل است. نمودار و جداول زیر شاخص‌های برازندگی الگوی تحلیلی در مدل علی تحقیق را نشان می‌دهد:

شکل ۱: مدل معادله ساختاری

با توجه به نتایج زیر که از خروجی نرم‌افزار ایموس به دست آمده است، می‌توان گفت مدل از برازش قابل قبول برخوردار است. جداول زیر محدوده دامنه شاخص و خوبی برازش را نشان می‌دهند.

جدول ۱۰: شاخص‌های برازش الگوی اصلی

مدل	SRMR	PCFI	PNFI	PRATIO	RFI	IFI	GFI	CFI	NFI	RMSEA	X2/df
میزان قابل قبول	< ۰/۸	≥ ۰/۶	≥ ۰/۶	≥ ۰/۵۰	≥ ۰/۶	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	< ۰/۱	< ۲
محاسبه شده	۰/۰۳	۰/۷۲	۰/۶۳	۰/۷۱	۰/۹۶	۰/۹۸	۰/۹۶	۰/۹۰	۰/۹۲	۰/۰۶	۲/۶۶

در مدل پژوهش مقدار کای دو به درجه آزادی ۲/۶۶۶ و کوچک‌تر از ۳ است. همچنین مقدار جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA) برابر ۰/۰۶۵ و کمتر از

۰/۰۸ است. همچنین شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)، برابر با ۰/۹۶ در حد بسیار مطلوب قرار دارند، پس مدل برازش خوبی را نشان داده و مورد تایید است.

آزمون فرضیه‌های فرعی تحقیق

در ادامه سنجش فرضیه‌های تحقیق، محقق رابطه میان متغیرهای زمینه‌ای با طردشدگی اجتماعی را هم مورد ارزیابی قرار داده است که به شرح جداول ذیل است.

- بین درآمد با طرد اجتماعی رابطه وجود دارد.

جدول ۱۱: ضریب همبستگی اسپیرمن بین درآمد با طرد اجتماعی

متغیر	اندازه آزمون	سطح معناداری
درآمد/ طردشدگی اجتماعی	-۰/۱۱۴	۰/۰۵

داده‌های جدول بالا نشان می‌دهند که رابطه معنادار و معکوسی بین دو متغیر درآمد و طرد اجتماعی وجود دارد. به این معنا که با کاهش درآمد، میزان طردشدگی اجتماعی تجربه‌شده توسط پاسخگویان افزایش می‌یابد و با افزایش درآمد، میزان طردشدگی کاهش می‌یابد. به این ترتیب مشاهده می‌گردد که رابطه معکوسی میان این دو متغیر وجود دارد.

- طرد اجتماعی در بین زنان و مردان متفاوت است.

جدول ۱۲: آزمون t مستقل بمنظور سنجش طرد اجتماعی در بین زنان و مردان

آزمون لوین برای برابری واریانس‌ها					
خطای استاندارد	تفاوت میانگین	درجه آزادی	t	سطح معناداری	F
۰.۸۸۰۴۲	۰.۲۸۷۹۰	۲۷۵	۰.۳۲۷	۰.۰۰۲	۰.۱۶۹
۰.۸۷۹۹۱	۰.۲۸۷۹۰	۲۷۴.۷۸	۰.۳۲۷		

نتایج حاصل از آزمون نشان می‌دهند که تفاوت معناداری میان دو گروه مرد و زن از لحاظ طردشدگی اجتماعی وجود دارد. همچنان که در جدول شماره ۱۲ مشاهده

می‌گردد، طردشدگی اجتماعی زنان حدود نزدیک به ۵ واحد بیش از طردشدگی اجتماعی مردان است و این تفاوت و اختلاف، معنادار است به این مفهوم که زنان به صورت معناداری نسبت به مردان در جامعه آماری مورد مطالعه، طردشدگی اجتماعی را تجربه می‌کنند.

نتیجه‌گیری

طرد اجتماعی و بریدن از جامعه، همواره و در هر جمعیتی، تهدیدی است که به انواع نابسامانی‌های روانی و اجتماعی منجر می‌گردد. این وضعیت تنها خاص جوامع توسعه نیافته نیست بلکه حتی در جوامع توسعه‌یافته نیز به مسئله سیاست‌گذاران تبدیل شده است و تحت تأثیر عواملی است که در بروز و افزایش آن است. از مهم‌ترین متغیرهای که می‌تواند طرد اجتماعی را تبیین نماید، کیفیت اجتماعی است. از این رو تحقیق حاضر با هدف تحلیل جامعه‌شناختی رابطه کیفیت اجتماعی و طرد اجتماعی در گروه‌های مطرود حاشیه شهرهای استان مازندران تدوین شده است. همان طور که یافته‌های تحقیق نشان داده، بین انسجام اجتماعی با طرد از روابط اجتماعی و طرد از خدمات اساسی رابطه وجود دارد. این نتایج، با یافته‌های تحقیق زبیری و کریمی (۱۳۹۲) همسو است. از دیدگاه جامعه‌شناسی، روابط اجتماعی در شکل تماس‌های اجتماعی، عنصر سازنده همبستگی و پایداری در میان مردم تلقی اجتماعی می‌شود. امروزه مردم بیش از هر چیز در شبکه‌های اجتماعی می‌توانند با دیگران رابطه برقرار کنند. وضعیت، زمانی بغرنج می‌شود که افراد از این شبکه‌ها بریده شوند و گرفتار طرد اجتماعی شوند. اریک (۲۰۱۱) نیز معتقد است محرومیت اجتماعی و عدم برخورداری از فرصت‌های برابر در جامعه موجب کاهش هنجارهای جامعه، ضعف مشارکت اجتماعی و کاهش میل به زندگی می‌گردد. یافته‌های دو فرضیه دیگر نشان از ارتباط بین متغیرهای توانمندسازی و امنیت اقتصادی و اجتماعی به ترتیب با طرد از همسایگی و طرد از منابع مالی است. توانمندسازی به‌ویژه برای مناطق و محلات حاشیه، نیازمند اقدام مشارکتی همه ساکنین یک محله است. از سوی دیگر از مهم‌ترین فاکتورهایی که برای

بهبود وضعیت مالی و اقتصادی ساکنین نقش دارد، امنیت است. وقتی افرادی که در مناطق حاشیه‌نشین زندگی می‌کنند. از سوی سایر شهروندان پذیرش نگردند، نمی‌توانند در فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی مشارکت نمایند از این رو منجر به پایین آمدن سطح رفاه و عدم دسترسی به منابع مالی می‌شود. این نتایج، هم‌راستا با نتایج تحقیق تقوایی و همکاران (۱۳۹۴) است که به استراتژی توسعه شهری با تأکید بر توانمندسازی محلات شهری تأکید داشتند و با طرح چالش‌ها و مشکلاتی از قبیل مسکن نامناسب، دسترسی نداشتن به امکانات و خدمات، کمبود فضای سبز، نبود زیرساخت‌های مناسب و غیره، اعلام نمودند اگر به آنها توجه نشود و برای برطرف کردن این مشکلات اقدامی صورت نگیرد، مشکلات چندبرابر خواهد شد. با توجه به مباحث مطرح‌شده پیشنهاد می‌گردد با ایجاد فرصت‌های شغلی برای ساکنین مناطق به‌ویژه افزایش درآمد خانوار جهت توانمندسازی آنها برای فراهم نمودن سطح رفاه خانواده، توسعه و ایجاد مراکز فرهنگی، اجتماعی، تفریحی در جهت گسترش مشارکت اجتماعی و فرهنگی اهالی، توجه بیشتر به امنیت اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین و سکونتگاه‌های غیررسمی، افزایش حس تعلق مکانی از طریق افزایش مشارکت‌های مردمی اهالی مناطق و دخیل نمودن آنها در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با شهر یا محلات با افزایش کیفیت زندگی ساکنین، میزان طرد شوندگی آنان کاهش یابد. از آنجایی که سکونت در مناطق حاشیه‌نشین و عدم دسترسی به خدمات اساسی شود باعث می‌شود تا مرتکب آسیب‌های اجتماعی شده و یا منزوی و کناره‌گیر شوند، از این رو این اقدامات می‌تواند زمینه کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی گامی برداشته شود و بهره‌های لازم را از نتایج این‌گونه تحقیقات اجتماعی ببرند.

منابع

- ابراهیمی، مهدی. (۱۳۹۳). فقر درآمدی، فقر قابلیت و طرد اجتماعی: روندشناسی تحول مفاهیم در بررسی فقر و محرومیت، فصلنامه‌ی تأمین اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۵ صفحات ۳۷-۵۹.

- احدیان صونا و کسرای، محمدسالار. (۱۳۹۷). سنجش احساس طرد اجتماعی دانشجویان دانشگاه های زنجان، جامعه پژوهشی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، فصلنامه علمی - پژوهشی سال نهم، شماره اول صفحات ۲۸-۱.
- افروغ، عماد (۱۳۷۷)، **فضا و نابرابری اجتماعی**، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- ایمانی جاجرمی حسین و مسعودیان مهدی. (۱۳۹۸). سکونتگاه‌های جدید و بازتولید نابرابری اجتماعی (تجربه زیسته ساکنان مسکن مهر صدرای شیراز)، **مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران**، دوره هشتم، شماره ۱ (پیاپی ۲۹) صفحات ۱۹۹-۲۲۲.
- حیدری ساریان، وکیل. (۱۳۹۶). عوامل کاهش طرد شدن اجتماعی زنان روستایی (مطالعه موردی: زنان روستایی شهرستان اردبیل) **فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه**، سال هشتم، شماره چهارم صفحات ۲۰۴-۱۸۵.
- خواجه‌صالحانی افسانه؛ آزاده و اعظم‌زاده منصوره. (۱۳۹۴). تشخیص محله و احساس طرد اجتماعی (مطالعه موردی شهر پاکدشت)، نشریه رفاه اجتماعی، شماره ۵۹ (جماعت و اجتماعات) صفحات ۱۲۰-۹۱.
- سبکتکین‌ریزی، قربانعلی و موسی‌زاده، ایوب. (۱۳۹۶). بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین کیفیت زندگی و طرد اجتماعی (مورد مطالعه: ساکنان منطقه ۱۸ شهر تهران)، **فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی**، شماره ۲۳، صفحات ۲۵۳-۲۲۱.
- سرعلی، رضا و پور دیهیمی شهرام. (۱۳۹۵). همسایگی و همسایه بودن، نشریه صفا، دوره ۲۶، شماره ۷۲، صفحات ۲۴-۵.
- غفاری، غلامرضا و تاج‌الدین، محمدباقر. (۱۳۸۴). شناسایی مؤلفه‌های محرومیت اجتماعی، **فصلنامه رفاه اجتماعی**، سال چهارم، شماره ۱۷، صفحات ۵۶-۳۳.
- فرنام، محمد. (۱۳۹۳). مطالعه جامعه‌شناختی نشاط اجتماعی در شهر اردبیل با رویکرد تئوری اجتماعی، رساله دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهاقان.
- قاضی‌نژاد، مریم و ساوالان پورالهام. (۱۳۸۹). طرد اجتماعی جوانان: علل و پیامدها، **مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران**، دوره اول شماره ۴۰، صفحات ۱۸۰-۱۳۹.
- نادری، ناهید؛ رجایی‌پور، سعید و جمشیدیان، عبدالرسول. (۱۳۸۶). مفاهیم و راهبردهای توانمندسازی کارکنان، **مجله تدبیر**، شماره ۱۸۶.

- نواح، عبدالرضا؛ نبوی، سید عبدالحسین و حیدری، خیری. (۱۳۹۵). قومیت و احساس طرد اجتماعی؛ مخاطرات اجتماعی پیش رو (مورد مطالعه: قوم عرب شهرستان اهواز)، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفدهم، شماره ۴، صفحات ۱۰۴-۷۴.
- نویدنیا، منیژه. (۱۳۸۲). درآمدی بر امنیت اجتماعی. فصلنامهٔ مطالعات راهبردی، سال ششم، شماره اول. صص ۷۶-۵۵.
- لطفی خاچکی، طاهره؛ اکبری، حسین؛ کرمانی، مهدی و حسین ایمانی جاجرمی. (۱۴۰۰). برساخت معنایی طرد اجتماعی در میان افراد کم‌برخوردار شهر مشهد، نشریهٔ مسائل اجتماعی ایران، سال دوازدهم، شماره ۲، صفحات ۲۳۸-۲۲۱.
- معین، محمد. (۱۳۶۳). فرهنگ معین (شش جلدی فارسی)، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- وبر، ماکس. (۱۳۷۴). اقتصاد و جامعه، ترجمهٔ عباس منوچهری، مصطفی عمادزاده و مهرداد ترابی‌نژاد، تهران: انتشارت مولی.
- وحیدا فریدون، و دادهیر ابوعلی، فرنام محمد. (۱۳۹۳). نشاط عمومی در زندگی اجتماعی - فرهنگی شهر: مطالعه‌ای با رویکرد تئوری کیفیت اجتماعی در شهر اردبیل، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره ۴، شماره ۱۱، صفحات ۳۴-۱.
- Avemarie, Laura; Hintermair, Manfred (2020). Soziale Teilhabe und Lebensqualität von inklusiv beschulten Kindern mit Hörschädigung aus der Perspektive von Grundschullehrkräften, Empirische Sonderpädagogik 12, 3: 223-240.
- Flotten, Tone (2006) poverty and Social Eclusion: Two side of the same Coin, Fafa Forrest, R and Kearns, A (2001) Social Cohesion, social Capital and the Neighbourhood, Urban Studies, 38(12):2125-43.
- Lin, ka (2013) A methodological exploration of social quality research: A comparative evaluation of the quality of life and social quality approaches, International Sociology. Volume 28, number 3, may : 316-334.
- Prabhu, K. Seeta (2001), "Socio_ Economic Security in the Context of Pervasive Poverty: A Case Study of India" International Labour Office, Geneva May, Available at: <http://www.ilo.org/public/english/protection/ses/download/docs/india.pdf>.

- Silver, H (1995), Reconceptualizing social disadvantage: three paradigms of social Exclusion, International institute labor Review, ABI/information Global. vol.133.5.6.

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licensee Advances in Sociological Urban Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

